

A *Lymbus* füzetei

Új folyam

TUSOR PÉTER

**Pázmány Péter esztergomi érsek levelei
Rambaldo Collaltóhoz (1621–1626)**

Budapest

2003

Különlenyomat a *Lymbus*
Magyarságtudományi Forrásközlemények című évkönyvből

ISSN 08650640

Pázmány Péter esztergomi érsek levelei Rambaldo Collaltohoz (1621–1626)

Az újabb történeti kutatásokban mind előkelőbb helyet foglal el a magyar és a Habsburg nemesség kora újkori kapcsolatrendszerének vizsgálata.¹ Jelen közlemény e kérdéskörhöz kíván adalékkal szolgálni.

A közlésre kerülő iratok a Collalto család brünni levéltárából származnak.² A XIX. századi osztrák szisztéma szerint rendezett archívumhoz részletes mutató készült. Ez azonban másokkal, például Esterházy Miklós nádorral (1625–1645) ellentétben³ Pázmány Péter nevét nem tünteti fel. Pedig levelei,⁴ amelyek a püspök, érsek és bíboros levélírók sorozatában maradtak fenn,⁵ két szempontból is érdekesek számunkra.

Egyfelől azt bizonyítják, hogy Rambaldo Collaltoval, a bécsi Haditanács elnökével⁶ a magyar arisztokrácia tagjai közül nem csupán a nádor,⁷ hanem a

¹ FAZEKAS István: *A Habsburgok és Magyarország a 16. században*. In: *Császár és király. Történelmi utazás: Ausztria és Magyarország 1526–1918*. Szerk.: FAZEKAS István–UJVÁRY Gábor. Budapest–Bécs, Collegium Hungaricum, 2001. 33–36.; FAZEKAS István: *A Melith-fiúk bécsi tanulmányai 1630–1631-ben*. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére* Szerk.: FODOR Pál–PÁLFFY Géza–TÓTH István György. Budapest, 2002. 139–158.; PÁLFFY Géza: *A magyar nemesség bécsi integrációjának szinterei a 16–17. században*. In: FODOR–PÁLFFY–TÓTH, 2002. 307–332.

² Moravský Zemský Archiv (= MZA) Rodiný Archiv Collalto (G 169). A szövegek közlése betűhív.

³ A Collalto-levéltárból Esterházy Miklós (1625–1629, fasc. 1779); Gerard Questemberg (1625–1629, fasc. 1760–1762); a spanyol jelentések (fasc. 1882); és az opiniók (fasc. 1881) anyagát a közelmúltban feltárta: HILLER István: *Palatin Nikolaus Esterházy. Die ungarische Rolle in der Habsburgerdiplomatie 1625 bis 1645*. Wien–Köln–Weimar, 1992. különösen 128. (*Esterházy-Studien 1*)

⁴ A Pázmány-levélfilológia helyzetéről: TUSOR Péter: *Ismeretlen levelek, iratok, feljegyzések Pázmány Pétertől*. In: *Irodalomtörténeti Közlemények* 100 (1996) 318–344., 318–319.; továbbá: SÁVAI János: *Pázmány és a szomaszkok. A szomaszkok genovai levéltárának dokumentumai*. In: *Lymbus. Művelődéstörténeti Tár* IV. Szeged, 1992. 123–141.; TUSOR Péter: *Petri Pázmány epistulae, acta notationesque inedita*. In: *MEV–Regnum* 9 (1997) 1–2., 83–146.; TÓTH István György: *Pázmány Péter négy ismeretlen levele*. In: *A Ráday Gyűjtemény Évkönyve VIII*. Szerk. FÜR Lajos. Budapest, 1997. 169–184.; TUSOR Péter: *Pázmány állandó római követségének terve 1632–1634*. In: *Pázmány Péter és kora. Pázmány Irodalmi Műhely. Tanulmányok 2*. Szerk. Hargittay Emil. Piliscsaba, 2001. 151–175., függelék n. 1–3.

⁵ Fasc. 1718. A gépelt mutató e levélírókat is felsorolja nevük, illetve székhelyük szerint. Pázmány leveleit vélhetően a salzburgi érsek leveleivel vették egy kalap alá a rendezés során.

⁶ 1579-ben született Mantovában. 1604-ben részt vett Esztergom védelmében, és rövidesen haditanácsos lett. Különféle diplomáciai megbízatásokat is teljesített, például az 1620-i beszercebányai országgyűlésen ő közölte viharos körülmények között a Habsburg-udvar tiltakozását Bethlen királyné választása ellen. 1624–1630 között, egészen haláláig töltötte be a Haditanács elnöki tisztét. A mantovai hadjárat irányítója, 1628-tól aranygyapjas lovag. Életrajza további irodalommal: G. BENZONI: *Collalto, Rambaldo*. In: *Dizionario Biografico degli Italiani* 26. Roma, 1982. 784–790; és REGELE, Oskar: *Der Österreichische Hofkriegsrat 1556–1848*. In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs. Ergänzungs-Band* V/1. Wien, 1949. 74.

prímás is közeli barátságot ápolt.⁸ Mint alább láthatjuk, kapcsolatuk meglehetősen sokszínű volt. A viszony elmélyülése talán – 1621 októberére–decemberére, a nikolsburgi béketárgyalások idejére datálható.⁹

Másfelől az egyszerű, de jó olaszszággal írt saját kezű iratok arról tanúskodnak, hogy a hatvanas éveikhez közelítő érsek megőrizte a még az 1593–1597-es évek során végzett római tanulmányai alatt elsajátított nyelvtudását. Mindedig csupán két darab olaszul írt, saját kezű levele volt ismeretes, 1616-ból.¹⁰

Pázmány az 1629. évi bíborosi kinevezése után kiterelvényesedő itáliai korespondenciája intézésére – talán Franz Dietrichstein kardinális, olmützi püspök (1599–1636) kancelláriájának mintájára¹¹ – külön olasz expedíciót állított fel. Állandó titkára egy olasz misszionárius, Cosimo Fornarini lett.¹² Az első sorban Rómába menő levelek azonban a jelek szerint nem az ő fogalmazásai, hanem a bíboros diktálmányai lehettek.¹³

⁷ Kapcsolatára Esterházy Miklóssal: HILLER, 1992. 140. (ad indicem).

⁸ Pázmány leveleiben Collalto csupán két alkalommal fordul elő, másodsorú éppen Esterházy-nak ír temetéséről. Nagyszombat, 1631. február 7. HANUY Ferenc (kiad.): *Pázmány Péter összegyűjtött levelei* I–II. Budapest, 1910–1911. n. 647.

⁹ Nikolsburgban II. Ferdinánd biztosai többek között Collalto, Pázmány és Esterházy voltak. Ld. például HANUY, I. n. 161; Magyar Országos Levéltár, Magyar Kancelláriai Levéltár, Magyar Királyi Kancellária, Transylvanica (A 98), fasc. 8, passim (a biztosok s. k. aláírású jelentései a tárgyalásokról).

¹⁰ HANUY, 1910–1911. I. n. 56. E levél címzettje valószínűleg nem Maffeo Barberini bíboros, hanem Scipione Caffarelli-Borghese bíborosneps, hiszen vele ellentétben a későbbi VIII. Orbánnak aligha lehetett köze Pázmány esztergomi bulláinak expedíciójához. A feltevést megerősíti, hogy a Borghese-pontifikátus számos más államtitkársági irata ugyancsak a Barberinik gyűjteményében maradt fenn. – A másik irat Klesl Prágában, 1616. október 24-én ugyancsak Borghesehez intézett levele, amelyet Pázmánynak mondott tollba: „...questa risoluzione di Sua Maesta essendo molto segreta, non ho voluto confidare ad altri, pero ho fatto scriuere questa lettera con il Monsignor Nominato Arcivescouo di Strigonia, quale humilissimamente se raccomanda a Vostra Signoria Illustrissima.” Biblioteca Apostolica Vaticana, Fondo Boncompagni e Ludovisi, vol. E 16, fol. 36^r–37^v.

¹¹ A morva bíboros mintaszerűen szervezett irodájának ugyancsak mintaszerű ismertetése: BALCÁREK, Pavel: *Kancelár kardinála Ditrichštejna a správa biskupských statku pred bílou horou*. In: *Sborník Archivních Prací* 28 (1978) 66–126.

¹² „P. Cosimo Fornarini segretario italiano dell’eminentissimo Pazman in Tirnavia.” Giosetto da Capua a Sacra Congregazione de Propaganda Fidéhez, 1637. február 12. Archivio Storico della Congregazione per l’Evangelizzazione dei Popoli (o de Propaganda Fide) (= APF), Scritture originali referite nei congressi generali (= SOCG), vol. 79, fol. 191v. A bíboros Bonaventura Magrardi személyében egy másik itáliai minorita misszionáriust is maga mellett tartott. Benedetto Radzinsky 1635. április 29-én kelt levele ugyancsak a Sacra Congregazione de Propaganda Fidéhez. APF SOCG vol. 77, fol. 210^r.

¹³ HANUY, 1910–1911. II. n. 613, 614, 615, 669, 698, 701, 705 etc.

Bécs, 1621. április 28.

(MZA Rod. Arch. Collalto (G 169), fasc. 1718, s. n. – eredeti)

Collalto pártfogásába ajánlja kamarását, Szilágyi Jánost, akit a császári csapatokkal Magyarországra küld, hogy felügyelje az érseki birtokok és jövedelmek visszaszerzését. Kéri, hogy az érseki jószágokban élő jobbágyok közül ne csak a katolikusokat, hanem a protestánsokat is vegye védelmébe.

Illustrissime domine Comes, mihi obseruand^{issime}.

Expediui Cubicularium meum¹⁵ Egregium Ioannem Szilagy^I ad Vestras Illustrissimas Dinationes, ut cum eisdem, et Suae Maiestatis¹⁶ Imperatoriae Domini nostri clementissimi Exercitu in Ungariam tendente,¹⁷ pro bonis meis Archiepiscopalibus, ac in eisdem inuentis prouentibus ac victualibus reoccupandis, et ad reditum meum fideliter conseruandis, proficiscatur. Ductus itaque singulari Illustrissimae Dinationis Vestrae erga me affectu, volui eandem hisce meis litteris requirere rogareque amice,^{II} dignetur praenominato servitori meo, ubi patrocínio Vestrae Illustrissimae Dinationis indiguerit, omni ope adesse, et auxilio, et non solum^{III} Catholicos in Hungaria existentes, verum^{IV} etiam bona mea Archiepiscopalía, et Colonos meos, odio Catholicae religionis vexatos nimium^V ac tribulatos, a vehementiori militum oppressione, ac inuasione, tueri, defendere, ac protegere velit. Pro qua Illustrissimae Dinationis Vestrae erga me, meosque homines ostenta beneuolentia, habebit me quoque ad quaeuis officia omni occasione praestanda, Amicum, et Seruitorem paratissimum. Et his Illustrissimam Dinationem Vestram diu foeliciter valere opto. Datae Viennae 28 Aprilis Anno 1621.

Illustrissimae Dinationis Vestrae

[s. k.]

Addictissimus Seruitor
Archiepiscopus Strigoniensis

¹⁴ Az iratok közlése betűhív. A rövidítések feloldását kurzív szedés jelzi. Külcímzés egyik levélnél sem maradt fenn.

¹⁵ Szilágyi János nemcsak Pázmánynak, hanem már elődjének, Forgách Ferencnek (1607–1615) is kamarása volt. HANUY, 1910–1911. I. 201., 286., 307., 385., 391., 446., 521., 588; TUSOR, 1997. n. 12.

^I Az y felett egy függőleges vonás található

¹⁶ II. Ferdinánd (1619–1637)

¹⁷ A Bethlen Gábor erdélyi fejedelem első magyarországi hadjárata idején ellentámadásba átmenő, Collalto által irányított császári csapatok a levél keletkezését követő napon foglalták vissza Pozsonyt, május 25-én Nyitrát, május 27-én pedig Kőszeget. Július 10-én azonban Érsekújvárnál vereséget szenvedtek.

II Az utolsó betű felett adverbiumjel áll

III Az utolsó betű felett adverbiumjel áll

IV Az utolsó betű felett adverbiumjel áll

V Az utolsó betű felett adverbiumjel áll

2.

Nagyszombat, 1624. szeptember 27.

(MZA Rod. Arch. Collalto (G 169), fasc. 1718, s. n. – s. k.)

Panaszkodik a német katonaság túlkapásai miatt. Barátságukra hivatkozva arra kéri Collaltót, hogy az uralkodónak írt minapi levelében foglaltak alapján, amelyet biztosan hozzá fognak továbbítani, találjon orvoslást a bajokra.

Ill^{ustrissimo} Signor, Padron mio colendissimo.

Signor Conte, dico da senno a V^{ostra} Sig^{noría} Ill^{ustrissima} che me viene a' noia la uita uedendo il modo di procedere^{VI} di questi soldati di Sua Maesta.^{VII} Ho scritto la sustanza [!] del negocio a' Sua Maesta lasciando le essagerazioni.¹⁸ ne io uoglio attediare V^{ostra} Signoria Ill^{ustrissima} con replicar l' istessa cosa, sapendo che la mia lettera passera per mani di V^{ostra} Sig^{noría}. Solo pregho che se troui rimedio a' questa inconuenienze, perche le cose di Vngheria sono in peggiori termini che se crede. Io non scriuero piu per non attediare V^{ostra} Signoria Ill^{ustrissima}. Dico bene che e' meglio non tenere seruitori che tenergli senz' ordine. Con questo pregho V^{ostra} Sig^{noría} Ill^{ustrissima} di continuar la sua solita amoreuoleza et da Dio auguro ogni felicitá a' V^{ostra} Sig^{noría} Ill^{ustrissima}.

Da Tirnauia alli 27 di Settembre 1624

Di V^{ostra} Signoria Illustrissima
Affettionatissimo^{VIII} seruitore
L' Arciuescouo di Strigonia

3.

Pozsony, 1625. március 12.

(MZA Rod. Arch. Collalto (G 169), fasc. 1718, s. n. – s. k.)

Collalto kérését, hogy vadfacsemetéket küldjön a császárné számára, Pozsonyból nem, csak távolabbi vidékről tudja teljesíteni, reményei szerint nyolc nap múlva, ha a fagy felenged. A zavaros európai állapotok ellenére meggyőződése, hogy a nagyszabású hadi készülétek nem tarthatnak soká, s hogy ekkora erők kölcsönös mozgósítása mindenkit inkább a békére kényszerít majd. A

^{VI} Az első r betű sorközi beszúrás

^{VII} Az eredetiben itt, és az alábbiakban is mindig az *Mtt^o*, ill. *Mtta* rövidítés áll.

¹⁸ A II. Ferdinándnak írt levél, illetve levelek nem ismeretesek. A császári hadsereg a Bethlen második hadjáratát lezáró nikolsburgi békét – némi módosítással – megerősítő, 1624. május 8-án megkötött bécsi békét követően vonult be ismét az országba. A német katonák Pázmány pozsonyi, majd újvári házáat dúlták fel, amint arról az érsek szeptember 29-én mint „nemességünknek szabadságában” járó dologról Thurzó Szaniszló nádornak is beszámolt. HANUY, 1910–1911. I. n. 273.

^{VIII} *Sic!* az *affettionatissimo* helyett. A rövidítés jelzése tudniillik hiányzik.

törökkel folytatott tárgyalások lassan haladnak előre, eredmény csak később várható, nem szabad hiú reményeket táplálni.

Illustrissimo Signor Conte, Frater mio oss^{ervandissimo}

Fa molto bene V^{ostra} Sig^{nor} Illustrissima, che dal paese inseluaticchito, domanda arbuschelli seluaticchj. Piacesse a' Dio che io potesse in altro seruire alla Maesta dell' Imperatrice mia Sig^{nor}¹⁹ Qui a' Posonia non ce ne sono arbuschelli simili, ma faro uenire altronde, et le mandaro con diligenza. Il terreno e' ancora aggiaccato, fra otto giorni spero potran cauare.

Le cose d' Europa non e dubbio sono molto intrigate. Pero gli apparatti tanto grandi non ponno durare troppo: Io confido nella bonta di Dio, che questi ultimi sforzi, sforzaranno tutti a stare in pace.²⁰ Il trattato Turchesco ua molto lento, crederei, che per tempo se douerebbe sapere come stiamo. perche le speranze ingannano tal uolta.²¹ Et con questo sono et restaro sempre obligatissimo seruitore di V^{ostra} Signoria.

A' Posonia 12. Marzo 1625

L' Arciuescouo di Strigonia

4.

Bécs, 1626. május 16.

(MZA Rod. Arch. Collalto (G 169), fasc. 1718, s.n. — s.k.)

Az uralkodó által Bécsbe hívatva remélte, hogy ott Collaltóval is találkozni fog. Sajnálja hányattatásait, de a világ dolgai ilyenek. A megpróbáltatások elviselése nélkül aligha érdemelhetnék ki az örök életet. Tudja, hogy nincs szüksége intelmeire, mégis az iránta érzett szeretetére hivatkozva felel neki, hogy az uralkodó parancsa ellenére sem jelent meg az udvarnál.

¹⁹ A mantovai Gonzaga-házból származó Eleonóra (1598–1655) 1622-től volt II. Ferdinánd (második) felesége. Collalto a császár- és királyné szűkebb környezetéhez tartozott. Vö. BENZONI, 1982. 786.

²⁰ Pázmány itt a Dánia körül, többek között Anglia és Hollandia részvételével szerveződő Habsburg-ellenes szövetség előkészületeire gondol. Békereményei nem igazolódtak, a végül 1625. december 9-én Hágában megkötött szövetség a harmincéves háború második, dán szakaszának nyitányát jelentette.

²¹ II. Ferdinánd és IV. Murad megbízottai Gyarmaton 1625. május 28-án újították meg az 1606-os zsitvatoroki békét. Collalto tájékoztatása a törökkel folytatott tárgyalásokról: Komárom, 1625. április 12. Kiadva: Pázmány Péter levelezése. I: 1605–1625. In: *Monumenta Hungariae Historica* I/19. Kiad.: FRANKL Vilmos. Budapest. 1873. n. 348.; Másolata: Primási Levéltár (= PL), Archivum Saeculare (= AS), Acta protocollata, Protocollum G, fol. 255. Collaltónak csak ez az egyetlen Pázmányhoz intézett levele ismeretes. Vö. PL AS Acta radicalia, classis X, n. 196, 2–7. cs.; Epistolae... Petri Pázmány, ed. Iacobus Ferdinandus Miller, Buda, 1822.

III^{ustrissimo} Signor Conte mio oss^{ervandissimo}

Essendo chiamato dalla M^{aesta} del Imp^{eratore} a Vienna,²² sono uenuto con gran speranza di trouare quiui V^{ostra} Sig^{nor}, et godermene della sua presenza, perche quel uero affetto che io sempre ho portato uerso la persona di V^{ostra} Signoria Illustrissima, restara uiuo metr'a^{IX} io saro uiuo.

I trauagli di V^{ostra} Signoria Illustrissima me dispiaciono, ma il mondo ua cusi;^{X²³} Et si tutte le cose andassero a modo nostro, non sarebbe bene per acquistare il celo. So bene che V^{ostra} Signoria Illustrissima non ha bisogno di miei auertimenti, pero spinto dal uero amore, dico in confidenza a' V^{ostra} Signoria Illustrissima, che non fa bene, se da Sua Maesta essendo chiamata, non viene. Piu non mi flargaro,^{XI} ma pregho l' Dio per ogni sua maggior felicità, et me gli raccomando di cuore

Da Vienna alli 16 di Maggio 1626

Di V^{ostra} Signoria Illustrissima
Affettionatissimo^{XII} seruitore
L' Arciuescouo di Strigonia

²² II. Ferdinánd 1626. május 10-re szóló behívója Bécsben, április 23-án kelt: „*Occurrentibus certis negotijs, quae ad consultandum, et deliberandum fidelibus nostris consiliarijs Hungaris proponere necessarium esse aduertimus, eos ad diem Decimum proxime sequentis Mensis Mayi, huc Viennam aduocauimus: Benigne volentes, quatenus Fidelitas Vestra quoque ad praefixum terminum comparere uelit ac debeat, et quod publici commodi ac emolumenti fuerit, pro requisito eorumque oportuna censebuntur, iuxta sufficientiam et dexteritatem Vestram in medium consulere possitis. Benignae nostrae voluntati et mandato per hoc satisfacturi.*” Másolata: PL AS Act. prot., Prot. G, fol. 27.

IX sic!

X sic!

²³ Az ügy hátterében talán Collalto Wallensteinnel folytatott rivalizálása állhatott. Vö. BENZONI, 1982. 785.

XI sic! A flargaro helyett.

XII sic! az affettionatissimo helyett. A rövidítés jelzése ti. hiányzik.